

<https://doi.org/10.53656/his2025-2-4-asp>

*From Antiquity to Nowadays
От древността до днес*

АСПЕКТИ ОТ КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ОБЛАСТ СТАРА ЗАГОРА: МНОГООБРАЗИЕ И ОБЩЕСТВЕНА ЗНАЧИМОСТ

Гл. ас. д-р Стела Стефанова

*Институт за балканистика с Център по тракология –
Българска академия на науките*

Abstract. Cultural heritage has great value for society from a cultural, social and economic point of view. Therefore its research, preservation, promotion and sustainable management are a strategic choice for the 21st century. In the context of one of the basic principles of Europe for preserving the cultural diversity of each country and region, this study aims to present a specific regional cultural heritage – that of the Stara Zagora district. The main aspects in the analysis of cultural heritage are its diversity and social significance. As a diversity, it is revealed through the presentation of local cultural values based on their preliminary identification, systematization and generalised presentation. The analysis of its public significance goes through an assessment of its scientific and cultural value, its possibilities as a resource for cultural tourism and sustainable urban development, educational significance and benefits for the local community with specific examples of cultural sites, events, activities presenting real examples. The disclosure of cultural assets at the regional level makes it possible to reveal the general historical development of the area while at the same time pointing to the disclosure of their social and economic potential for the region and the country.

Keywords: regional cultural heritage; Stara Zagora district; social benefits of cultural heritage

Увод

Културното наследство, като съвкупност от културни ценности, носители на историческа памет и национална идентичност, е отражение на постоянно развиващи се във времето традиции, знания и вярвания. То е специфичен белег, който диференцира европейските нации, като същевременно е от съществена значимост за формирането на общата европейска културна идентичност. Като споделен източник на памет, с важно значение за съхранение и предаване на ценности, включва всички аспекти на културната среда, получени в резултат на взаимодействието между хора и места с течение на времето.

Същевременно чрез представянето на миналото се очертава и връзката между настояще и бъдеще, в която водещ момент е създаването на усещане за колективна принадлежност и укрепване на националната идентичност (Рамкова конвенция 2005). Изучаването и популяризирането на културното наследство се разглежда и като важна предпоставка за насърчаване на социална активност и развитие на съзнание за значимостта на националните културни ценности. Унаследените от миналото материални обекти и нематериални елементи на културното наследство имат голяма стойност за обществото от културна, социална и икономическа гледна точка и поради това тяхното изследване, съхранение, популяризиране и устойчиво управление са стратегически избор за XXI в. (Заклечения на Съвета 2014).

В контекста на едни от базовите принципи на Европа за съхраняване на културното многообразие на всяка страна и регион (Конвенция за опазване 2006) и необходимостта от проучване и популяризиране на локалното културно наследство, цел на настоящото изследване е представяне на конкретно регионално културно наследство – това на област Стара Загора, и неговата обществена значимост. Разкриването на културните ценности на регионално ниво дава възможност за проследяване на общото историческо развитие на района, като същевременно насочва към разкриване на социалния и икономическия потенциал на културното наследство за областта и страната. Така поставената цел е в унисон и с Европейската рамка за действия в областта на културното наследство (2019), в която за оползотворяване на този потенциал са предвидени действия, насочени и към градското и регионалното културно наследство.

Обект на настоящото изследване са материалното и нематериалното културно наследство на област Стара Загора от всички включени в нея 11 общини (Братя Даскалови, Гурково, Гълъбово, Казанлък, Мъглиж, Николаево, Опан, Павел баня, Раднево, Стара Загора, Чирпан). По отношение на разглежданите културни ценности проучването се придържа към Закона за културното наследство (2009) (ЗКН, чл. 6). Предвид големия им брой на регионално ниво, те не могат да бъдат изцяло обхванати и разгледани в рамките на настоящата публикация, поради което конкретно при материалните културни паметници фокусът е поставен върху: археологически обекти и резервати; исторически обекти и комплекси; архитектурни обекти и комплекси; образци на парковото изкуство и ландшафтната архитектура. Това са основните и най-разпознаваеми видове материално културно наследство, включвани и в списъците на недвижимите културни ценности с национално и местно значение.

Идентифицирането на културното наследство е осъществено чрез комбинирано използване на различни източници на информация, в т.ч.: списъци на недвижимите културни ценности (НКЦ) на общините; Списък на НКЦ с категория „национално значение“ на територията на област Стара Загора; Археологическа карта на България (АКБ); Национална представителна листа

на нематериалното културно наследство „Живи човешки съкровища“; стратегически документи (общински планове и стратегии); общински културни календари; Регистър на туристическите фестивали и събития; Регистър на туристическите атракции; официални сайтове на общини, музеи и др.; специализирана археологическа, историческа, етнографска научна литература; данни и информация, предоставени от експерти от местните музеи и общински администрации (Stefanova 2024).

Представянето на наследството е организирано чрез прилагане на систематизация, при която са използвани подбрани показатели (поотделно за материалните и нематериалните обекти) (Stefanova 2024). Материалното наследство е структурирано в четири части спрямо научната и културната област на недвижимите културни ценности – археологически, архитектурно-строителни, исторически, парково и градинско изкуство, заложиени в Закона за културното наследство (чл. 47). Обектите на материалното културно наследство са проследени и като: вид и функция; местоположение; принадлежност към определен исторически период; културна и научна стойност (световно, национално, местно значение). Както и от гледна точка на: проученост (в т.ч. археологически разкопки); изученост (по литературни източници); актуално състояние (социализация). Нематериалното наследство се разглежда от гледна точка на сфери според Националната система „Живи наследства“ (традиционни обреди и празници; традиционно пеене и свирене; традиционно разказване; традиционно танцуване и традиционни детски игри; традиционни занаяти, домашни дейности и поминъци); териториален обхват; проява на нематериалното културно наследство (фестивали, съвременни културни събития) и мащаб на фестивалите и културните събития (международни, национални, регионални, локални).

Основни аспекти в анализа на културното наследство за областта са неговото многообразие и обществената му значимост. Като многообразие, то се разкрива чрез представяне на налични културни ценности въз основа на тяхното предварително идентифициране, систематизиране и обобщено презентизиране. Анализът на обществената му значимост преминава през оценка на неговата научна и културна стойност, възможностите му като ресурс за културен туризъм и за устойчиво градско развитие, образователна значимост и ползи за местната общност с конкретни примери на обекти, събития, дейности, илюстриращи реални ситуации.

1. Обобщен преглед на културното наследство на област Стара Загора

1.1. Материално културно наследство на област Стара Загора

Материално културно наследство е идентифицирано на територията на всички общини в областта. Разпределението и броят на недвижимите културни ценности по общини според списъците на НКЦ показват най-висока

концентрация на ценности в общините Стара Загора, Казанлък и Павел баня (табл. 1). От достъпните списъци на отделните общини преобладаващи са археологическите обекти. Идентифицирани са следните видове археологически структури: останки от късноантични и средновековни крепости, крепостни стени и порти, средновековни укрепителни съоръжения, селищни и надгробни могили, останки от антични, римски и средновековни селища, некрополи, гробници, антични сгради с мозайки, антични улици, терми, акведукт, медни рудници, останки от мост, погребения, скален релеф, долмени, земен вал и др. Вписаните в списъците архитектурно-строителни ценности са различни по вид обществени и частни сгради: жилищни и жилищно-търговски сгради (в т. ч. къщи на изявени местни личности), бани, сгради музеи, училищни сгради, театър, градски хали, художествена галерия, църкви, манастири, джамии, фурна, стара поща, стара община, турска семейна гробница, воденица, старо училище, мелница, чешма, Дом-паметник на връх Бузлуджа и др. Историческите ценности, които присъстват в общинските списъци на НКЦ, са: музей-костница, паметници и паметни плочи. Паркове и градини в областта са вписани като културна ценност на градинското и парковото изкуство.

Регистрираните обекти от областта в Археологическата карта на България са общо 2173 (табл. 1). Археологически разкопки (редовни и/или спасителни) или сондажни проучвания са провеждани при около 5% от тях. Преобладаващата част от археологическите структури са регистрирани при теренни обхождания и издирвания. Науча литература е открита за 70 археологически обекта в района. Броят на регистрираните обекти е най-висок в общините Стара Загора, Братя Даскалови, Чирпан, Павел баня и Раднево, което отразява и интензивността на провежданите през годините разкопки, проучвания и обхождания на територията на отделните общини.

Таблица 1. Разпределение на НКЦ по общини

Община	НКЦ	НКЦ в АКБ
Братя Даскалови	*	548
Гурково	*	2
Гълъбово	66	6
Казанлък	93	59
Мъглиж	88	24
Николаево	12	1
Опан	12	92
Павел баня	107	186
Раднево	*	116
Стара Загора	341	839
Чирпан	*	300
Общ брой	719	2173

Източник: списъци на НКЦ по общини от обл. Стара Загора и АКБ

* Не е осъществен достъп до списъците на НКЦ от съответните общини

1.1.1. Недвижимо културно наследство

Археологическо културно наследство

На територията на днешната област животът се заражда още в края на VII и началото на VI хил. пр. Хр. през периода на неолита. За това свидетелстват проучените селищни могили в землищата на общините Стара Загора (могили Бerekетска, Азмашка и при Окръжна болница), Гълъбово (могила Хисарлъка), Раднево (могили в землищата на селата Боздуганово, Сърнево, Ковачево, Знаменосец и Полски градец), Казанлък (селищна могила Казанлък) (Borisov 1991; Panayotov et al. 1991; Andreeva 2009 и др.). В селищна могила Окръжна болница (гр. Стара Загора) са разкрити останки от раннеолитна двуетажна постройка с две жилищни помещения на първия етаж и едно по-голямо на втория. Построена и използвана е през втората четвърт на VI хил. пр. Хр. (Kalchev 2023).

В местността Мечи кладенец на 7 км северозападно от Стара Загора се намира най-големият рудодобивен център през каменно-медната епоха (V хил. пр. Хр.) в Европа. В продължение на едно хилядолетие на това място е добивана медна руда и са изработвани медни изделия, които са задоволявали необходимостта от метал на древните общества в Югоизточна Европа.

На базата на това специализирано производство се е натрупал икономически ресурс, довел до развитието на халколитната култура. При археологически проучвания през 70-те години на XX в. са разкрити 11 рудника (Kalchev 2023).

Изключително разпознаваеми в района са множеството разкрити и проучени материални свидетелства за тракийската култура. На територията на Казанлъшката котловина е изцяло проучен тракийският „царски“ град на одрисите Севтополис, както и над тридесет гробни съоръжения под могили. Това налага съвременното наименование „Долината на тракийските владетели/царе“. То е въведено от археолога Г. Китов като отражение на високата концентрация на разнообразни тракийски културни ценности в Казанлъшката котловина (Kitov 2005). Първото сериозно разкритие в Долината е направено през 1944 г., а именно Казанлъшката гробница. През 60-те години археолозите Л. Гетов и Г. Табакова-Цанова проучват Мъглижката гробница (Canova, Getov 1970). През 90-те години започва и ръководената от Г. Китов Траколожка експедиция за могилни проучвания (ТЕМП), при която са проучени десетки тракийски подмогилни съоръжения, гробници и храмове. Сред тях са: гробници в могилите Малката могила, Сашова, Славчова, Голяма Арсеналка, Грифони, Хелвеция, Шушманец, гробично-култов комплекс в могилата Оструша с шест помещения. Проучените в периода 1992 – 1999 г. представителни подмогилни архитектурни съоръжения са използвани за погребения на тракийски царе през VI – II в. пр. Хр. През 2004 г. разкопките на ТЕМП в Долината на тракийските владетели са подновени, като са проучени 13 могили. Най-значимите открития са свързани с гроба в могила Светицата от втората половина на V в. пр. Хр., принадлежал на висш представител на тракийската аристокрация, както и с могила Голяма Косматка с гробницата на Севт III (Kitov 2005). Сред находките от гробниците се открояват ценни и високохудожествени лични вещи и гробни дарове на представители на тракийската аристокрация, в т.ч. златна маска на Терес и златен пръстен-печат от могила Светица, златни огърлици и пръстен от Малката могила, както и златният погребален дъбов венец от могила Голяма Косматка. Тракийската столица Севтополис е разкрита при строителните работи на яз. „Копринка“, като проучванията се провеждат в периода 1948 – 1954 г. Разкрити са солидно изградени крепостни стени, царски дворец и градски площад (агора), добре планирани улици, водоснабдителна система, стотици вносни и местни предмети за бита и култа, керамика, монети и др. Градът е датиран в кр. на IV – първата четвърт на III в. пр. Хр. (Chichikova, Dimitrov 2016). Друг интересен обект в района, свързан с траките, тяхната култура и вярвания, е мегалитът при с. Бузовград. Археоастрономическото съоръжение от втората половина на II хилядолетие пр. Хр. е служело за наблюдение на слънчевите залези по време на лятното слънцестоене. Извършвани са и култови ритуали в чест на слънцето.

Голяма гъстота на селищни обекти от късножелязната епоха е засвидетелствана в района на Чирпанските възвишения. Сред тях са многослойният археологически обект при извора Халка бунар в землището на с. Горно Белово (общ. Братя Даскалови), чийто най-голям разцвет е през ранния елинистически период. Разкрита, реставрирана и експонирана е гробницата в Момина могила до с. Братя Даскалови (Топкова 2011).

На територията на съвременния град Стара Загора е разположен античният град Августа Траяна. Традиционно неговото основаване се свързва с римския император Марк Улпий Траян (ок. 106 – 107 г.). В хода на археологическите проучвания на територията на града изследователите установяват, че благоустрояването му се отнася към края на управлението на Траян, или по-скоро при неговите наследници Хадриан и Антонин Пий. Изказва се предположението, че неговото създаване е през 118 г., а император Траян полага само основите на града (Kamischeva 2023). С площ ок. 480 дка, той се нарежда сред най-големите антични градове в нашите земи, като се обособява като голям икономически, политически, административен и духовен център на римската провинция Тракия. Благоустрояването на Августа Траяна е свързано със строителството на укрепителна система, улична мрежа, жилищна и обществена архитектура. Сред по-представителните разкрити архитектурни съоръжения в античния град, съхранени и до днес на място, са: части от крепостни стени и западната порта на града, сектор от главните улици (декуманус и кардо максимум), частни сгради, бани и жилищни комплекси, централен площад (агора) с каменен площад, каменен постамент на императорска конна статуя, театрон – каменно съоръжение с амфитеатрално разположени каменни седалки, обрнати с лице към площадното пространство, градски терми, частен дом с късноантична подова мозайка и др. На територията около Августа Траяна през I – III в. възникват и няколко земеделски имения – вилни комплекси, като най-големият и добре проучен се намира в местността Чаталка край с. Могилово. Състои се от две стопански и една жилищна част, като на територията му е регистрирано и селище от отделни домакинства (Nikolov 1984). В началото на IV в., известен вече като Берое, градът се превръща в едно от активните средища на ранното християнство. Планировката на античната Августа Траяна е следвана и при изграждането на средновековния град.

Антична сграда с баня е проучвана в м. Дюлевец, край гр. Гурково. Разположението на разкритите ѝ помещения – басейн, съблекалня и други, с подова и стенно отопление следва планировката на римските терми. Според специалистите банята е част от вилен комплекс – вила рустика (Kamischeva 2019).

Военноотбранителните възможности на планинските вериги на Стара планина и Средна гора са умело използвани през Средновековието, като в проходите са изградени много крепости. Структурите на част от тези крепостни съоръжения са видими и днес (Крънско кале и крепост Градовете

край гр. Крън, общ. Казанлък; Бузово кале край с. Бузовград, общ. Казанлък (Rabovyanov et al. 2021).; крепост Асара край гр. Николаево, общ. Николаево (Lisitov, Milanova 1989); крепост Карасура край с. Рупките, общ. Чирпан (Nikolov 1992). През съвременната територия на област Стара Загора преминава и пограничното съоръжение от ров и вал, известен като Еркесията, изградено пред IX в. като българо-византийска граница.

Идентифицираното археологическо наследство и прегледът на основните видове обекти в областта свидетелстват за наличието на проучени археологически структури от всички археологически периоди от праисторията до Средновековието. Това утвърждава територията на района като представителна за археологическото богатство в страната и изключително атрактивна от гледна точка на разнообразни археологически открития. Същевременно се наблюдава и концентрация на сходни обекти (напр. тракийски подмогилни съоръжения), които създават характерен облик и бранд на района. Разкритите към момента археологически структури са пример за различни по вид и мащаб сгради и съоръжения, които дават представа за развитието на древните общества, населявали тази територия. Продължаващите проучвания, от друга страна, са потенциал за нови открития, които ще допълват общата археологическа картина. Предвид богатото и разнородно по вид археологическо наследство в областта, неговото по-цялостно презентиране е свързано преди всичко с консервацията и реставрацията на отделните структури, последвани от ефективни дейности по социализацията им и осигуряване на достъп и видимост на обектите.

Исторически културни ценности

Едни от най-популярните исторически паметници в района са свързани с въоръжената съпротива срещу османските нашественици, политическите борби за освобождение и сраженията по време на Руско-турската освободителна война (1877 – 1878 г.). Те са утвърдени като места на памет на важни исторически събития и почит към изявени личности.

Със защитата на Стара Загора от армията на Сюлейман паша е свързан издигнатият през 1977 г. Мемориален комплекс „Бранителите на Стара Загора“. Трагичните събитията от 19/31 юли 1877 г., техният кървав епизод и подвигът на опълченците са увековечени чрез похватите на монументалното изкуство. Мавзолеят-костница „19 юли 1877 г.“ е издигнат през 1910 г. в Стара Загора на мястото, където са посечени хиляди бягащи на север към Средна гора от опожарения си град старозагорци.

На територията на историческия и архитектурен резерват в Средна Стара планина Национален парк-музей „Шипка-Бузлуджа“ се намират важни исторически места, свързани с отбраната на Шипченския проход по време на Руско-турската война. Сред изградения там комплекс от паметници, възстановки на позиции, батареи и землянки, посветени на Шипченската епопея,

централно място заема седеметажният Паметник на свободата, открит тържествено през 1934 г. Той е един от най-известните паметници и атрактивни забележителности в района и страната и място на провеждане на традиционните чествания по случай Националния празник.

На територията на областта са издигнати множество паметници на местни личности, участвали в различни исторически събития (паметник на Кольо Ганчев в Стара Загора; паметник на Цанко Минков Комитата в гр. Павел баня и с. Турия, общ. Павел баня; паметник на Хаджи Димитър на лобното му място на Бузлуджа и др.), както и военни паметници, свързани с войните през годините (Паметник-чешма на загиналите във войните, гр. Павел баня; Ясеновски войнишки паметник в с. Ясеново, общ. Казанлък и много други).

Прегледът на паметниците свидетелства за голямото значение на района в исторически план като територия, на която са се случвали важни събития, увековечени в издигнатите монументи. Те са свидетелство за събитията и участниците в тях, като се различават по изпълнение, размери, вид на конструкциите. Сред тях Паметникът на вр. Шипка може да бъде определен като най-атрактивен, предвид и местоположението му, което създава една впечатляваща композиция, състояща се от монумент и заобикалящата го природна среда.

Архитектурно-строителни културни ценности

Архитектурните паметници в област Стара Загора включват различни по вид и функция обществени и частни сгради от различни периоди.

От османската епоха в Стара Загора е запазена Ески джамия, издигната върху основите на средновековна църква от IX в., която от своя страна е изградена над тракийско светилище. Днес джамията функционира като Музей на религиите.

Възстановяването на опожарения от османците град следва плана на Либор Байер, като става първият град с нов специално изготвен регулационен план. Л. Байер прилага основни принципи, използвани при устройството на модерните европейски градове по това време. Планировката на Стара Загора е на принципа на правоъгълната мрежа на античната Хиподамова планировка, по начина, по който е била изградена и античната Августа Траяна. Така са проектирани и „правите улици“, превърнали се в символ на града (Antonova-Toncheva 2023). Архитектурата на града от края на XIX и началото на XX в. носи белезите на Късното възрождение. Представителни къщи от това време са Салабашевата къща и Хаджиангеловата къща, където днес се помещава музеят „Градски бит XIX в.“. Характерно за строителството в началото на XX в. в града е преплитането на няколко стила – Ренесанс, френски барок, немски рационализъм, сецесион. Културната инфраструктура на града обхваща местните музеи, театри, опера, кина, библиотеки заедно с традиционните и специфични за българския културен живот читалища и църкви. Повечето

архитектурни елементи са съсредоточени в центъра, като изключение са повсеместно разположените читалища и църкви. Сред първите европейски жилищни сгради в града са тази на сем. Бунарджиеви, построена през 1910 г., Бухчевата къща от 1910 г., на лекарската фамилия Кожухарови от 1900 г., на фабриканта и общественик Досьо Вълев от 1910 г. По-късни са къщата на арх. Христо Димов от 1925 г., къщата на фармацевта Начо Коев от 1927 г., по чийто проект работи и арх. Димов. Къщата на Бунарджиеви привлича вниманието със своята ъглова кула с купол. Сградата напомня на баварски замък с елементи на псевдоготика. Къщата на Досьо Вълев е останала като единствен в града образец на неокласиката. По време на Балканската война в известната в града Бухчева къща живее ген. Иван Фичев, началник на Щаба на армията. През 1912 – 1913 г. в нея отсяда и цар Фердинанд. Сградата е в стил сецесион с богато украсена фасада (Ekimova-Melnishka, Gerov 2018).

Важен елемент от архитектура на града са и къщите на фамилиите на поетите Гео Милев, Веселин Ханчев, Николай Лилиев.

През 20-те год. на XX в. архитект Христо Димов проектира и сградата на Минералната баня в с. Ягода, която е реставрирана и официално открита за посетители пред 2022 г.

Историята на Казанлък е свързана изключително силно с имената на някои от най-големите розотърговци от средата на XIX в. (Димитър Папазоглу, Петко Орозов, Кънчо Шипков, Христо Христов), чиито домове, като паметници на културата, остават част от архитектурния облик на съвременния град и до днес. Къщата на розотърговците Папазови е построена през 1860 г., а Шипковата къща е проектирана през 1902 г. в стил виенски необарок (Ekimova-Melnishka, Gerov 2019). В центъра на града е запазена и къщата на Еньо Бончев, собственик на розоварна в с. Търничени. Къщата на Стоян Стайнов, проектирана през 1902 г., е първата изцяло електрифицирана жилищна сграда в града. Тя се отличава и със стенописите в нея, дело на местния художник Иван Милев. Четирите стенописа „Мадона“, „Хлябът“, „Овчар“ и „Жътварка“, запазени и до днес, са поръчани от наследника на къщата Маню Стайнов през 1925 г. Архитектурни ценности са и къщите на местните културни дейци – на композитора Петко Стайнов, на писателя и художник Чудомир, на художниците Дечко Узунов и Ненко Балкански.

Атрактивни със своята архитектура са и възрожденските къщи Чирпанлиева в гр. Шипка и Джананова в с. Габарево, построени в сегашния си облик през 1884 и 1882 г.

Сред най-известните религиозни християнски храмове в областта, свързани с важни исторически събития, са Храм-паметник „Рождество Христово“ или Шипченският манастир в гр. Шипка и трите манастира от Старозагорската епархия. Шипченският манастир, посветен на героите от Руско-турската война (1877 – 1878), е построен в периода 1885 – 1902 г. Манастир „Св. Ата-

насий Велики“ до с. Златна ливада, общ. Чирпан, е считан от някои изследователи за един от най-древните в Европа, създаден през 343 г. от св. Атанасий Велики. Сведенията за възникването на Мъглижкия манастир „Св. Николай“ са свързани с различни предания и легенди. Най-разпространеното предание гласи, че цар Калоян, който, след като през 1197 г. с помощта на местното население разбива латинците в околността на Мъглиж, дава пари за построяването му. Изграждането на настоящия манастирски храм започва през 1834 г. От 1866 до 1870 г. в Мъглижкия манастир служи монахът революционер поп Харитон. Предполага се, че през 1869 г. по време на първата си обиколка из България, Васил Левски посещава Мъглижкия манастир. Към манастира е имало и килийно училище. В средата на XIX в. възниква Девическият манастир „Въведение Богородично“ в Казанлък.

През 80-те години на XIX в. започва възстановяването на църквите „Св. Николай“, „Св. Троица“, „Св. Богородица“ и „Св. Димитър“ в Стара Загора. Църквата „Св. Димитър“ се отличава с два от своите стенописи – единия с образа на Васил Левски и хора на килийното училище на църквата, а другия с посрещането на освободителите в Стара Загора през 1877 г.

Един от най-интересните храмове в района е „Св. Атанасий“ в с. Виден, общ. Павел баня, познат като Потопената църква. Построен е в периода 1851 – 1854 г. По време на Руско-турската война е опустошен от башибозуците, а 50 години по-късно е възстановен благодарение на дарения от местни жители. През 60-те години на миналия век водите на язовир „Копринка“ заливат църквата и улиците на селото. Хората са изселени от домовете си, а храмът потъва в бурени и забрава. Днес на място са запазени части от стените му.

Като един от най-дискутираните обекти на дисонантното културно наследство в страната се утвърждава Дом-паметникът на БКП на връх Бузлуджа. Строежът на най-големия архитектурен паметник – символ на комунистическата идеология, започва през 1974 г. със сваляне на връх Бузлуджа с 9 м и изкопаване на 15 000 кубически метра скала за основата на монумента. За изграждането му са използвани общо 70 000 тона бетон, 3000 тона армирана стомана и 40 тона позлатено стъкло. Интериорът му представя почти 1000 кв. м мозайки с основни български исторически епизоди и личности, свързани с периода на социализма. Паметникът е открит през август 1981 г. и функционира като политически музей 8 години. След политическите промени през 1989 г. е изоставен и разграбен (Azinyan 2022).

Архитектурното културно наследство свидетелства за наличието на изключително разнообразие от сгради, архитектурни решения, стилове, свързани с историческото развитие на района, което е и неделима част от съвременното пространство. Те са представителни елементи за градска архитектура, в т.ч. жилищни и публични сгради, религиозни храмове и специфичен паметник, определян като противоречиво културно наследство. Част от тях функциони-

рат и като къщи музеи. Класифицирането на паметниците като културни ценности свидетелства за културната им стойност, но от още по-голямо значение е въпросът за опазването и поддръжката им. При всички случаи обаче архитектурните ценности обогатяват градското пространство и са още един пример за богатството и многообразието на културното наследство в областта.

Парково и градинско изкуство

Парк „Митрополит Методи Кусев“ (Аязмото), паметник на парковото и градинското изкуство с национално значение, е разположен на площ от 3500 дка северно от Стара Загора и е едно от знаковите места в града. Създаването му се инициира от митрополит Методи Кусев, който организира първата кампания по залесяването му и превръща почти голия Ахмак баир в градина с уникални за България дървесни видове, внесени от Ливан, Турция, Гърция, Испания, Италия. Първите дървета са засадени на 28 февруари 1895 година по повод 25-годишнината от възстановяване независимостта на Българската православна църква с ферман на турския султан (Dimitrova, Marinova 2022).

Примери за други паркове с важно значение за градската среда са Розариумът и Тюлбето в Казанлък. И в двата парка се наблюдава съчетание на различни видове културно наследство. Розариумът е организиран като пространство, в чийто център е поставена розата – като оформени градини с розови насаждения и като място, където е разположена новата сграда на Музея на розата. В парка Тюлбето се преплитат различни исторически епохи, свързани със запазените там културни обекти – тракийската Казанлъшка гробница (оригинал и копие), турска гробница (тюрбе) на Лала Шахин паша, както и гробно място и паметник на композитора Емануил Манолов.

И трите локации са свидетелство за ролята на парковите пространства не само като привлекателни места за отдих в градска среда, но и като важни места, съчетание на история, традиции и културна памет.

1.1.2. Експозиции в музеи (Движимо културно наследство)

Движимото културно наследство в областта е важна част от материалното наследство. То е представено в разнородни експозиции, позиционирани в музеи, колекции и сбирки. На територията на областта действащи са национален (Национален парк-музей „Шипка-Бузлуджа“), регионален (Регионален исторически музей – Стара Загора) и местни музеи. Според тематичния обхват на колекциите музеите биват общи/общоисторически (РИМ – Стара Загора, ИМ „Искра“ – Казанлък, и ИМ – Чирпан) и специализирани. На територията на Националния парк-музей „Шипка-Бузлуджа“ музейна експозиция, включваща богата колекция от ордени и медали, снимков и документален материал, лични вещи на участници в боевете, оръжия и др., е организирана по етажите на Паметника на свободата. Експозицията в РИМ – Стара Загора, представя историята на града от възникването на първите селища в района до възстановяването му след Освободителната война. Постоянните експозиции в

ИМ „Искра“ са на отделите „Археология“, „Възраждане“, „Нова история“, „Етнография“, „Най-нова история“, като са изложени и находки от тракийските гробници в региона. Археологическата, историческата и етнографската експозиция на Музея в Чирпан представят миналото на града. Експонатите в специализираните музеи в района са както археологически и етнографски културни ценности, така и произведения на изкуството. Като видове специализираните музеи са: археологически (Археологически музей „Марица-Изток“, Раднево), етнографски (Етнографски комплекс „Кулата“, Казанлък; Чирпанлиевата къща, с. Шипка, общ. Казанлък; Къща музей „Градски бит XIX в.“, Стара Загора, Етнографска къща музей, с. Спасово, общ. Чирпан), на розата (Музей на розата – Казанлък), литературен (Музей „Литературна Стара Загора“, Литературно-художествен музей „Чудомир“, Казанлък), мемориални музеи (Къща музей „Гео Милев“, Стара Загора; Къща музей „П. К. Яворов“, Чирпан; Дом „Петко Стайнов“, Казанлък; Къща музей „Ненко Балкански“, Казанлък;), художествени галерии в Стара Загора, Казанлък, Раднево, Чирпан; музей „Ахинора“, чиято постоянна експозиция се състои единствено от едноименната картина на Иван Милев. В района има и музей *in situ*, в който са експонирани праисторически археологически структури на място (Музей „Неолитни жилища“, Стара Загора).

Разнородните музейни експозиции в областта разкриват историческото развитие и културното напластяване в региона от древността до новото време. Те представят историята на Руско-турската освободителна война, историята и традициите на розопроизводството в Казанлъшката долина, традициите в лютиерството, традиционната архитектура, занаяти и поминък, житейския път и творчеството на местни културни дейци – писатели (Гео Милев, П. К. Яворов, Чудомир, Атанас Далчев, Николай Лилиев, Димитър Подвързачов и др.), художници (Дечко Узунов, Ненко Балкански, Иван Милев), композитори (Петко Стайнов), както и колекции от произведения на изкуството. Експонираните движими културни ценности са още едно доказателство за богатото културно наследство в района, достъпно и в местните музеи. Това се потвърждава както от регистрираните експонати в музеите, чийто брой (306 600 за 2023 г.) поставя областта на 4-то място в страната след областите София-град, В. Търново и Пловдив, така и от общия брой на музеите (13), според който Стара Загора заема 3-то място след областите София-град и Пловдив (по данни на Националния статистически институт (НСИ)).

1.2. Нематериално културно наследство

Идентифицираното нематериалното културно наследство в областта спада към следните сфери, определени по национална система „Живи човешки съкровища“: 1. традиционни обреди и празници (традиционно празнуване на семейни празници; на православни църковни и народни празници; на традиционни храмови празници (събори), на деня на гра-

да и селището (събори); на етническите, субетническите и религиозните общности; на мюсюлмански празници); 2. традиционно пеене и свирене (тракийски изпълнителски стил); 3. традиционно танцуване и детски игри; 4. традиционни занаяти, домашни дейности, поминъци и др. Отделни елементи на нематериалното културно наследство са засвидетелствани на територията на всички общини. Най-голям е броят на вписаните елементи от сферата „Традиционни обреди и празници“ и по-конкретно „Традиционно празнуване на православни църковни и народни празници“ – общо 66 от всички общини в областта (табл. 2).

Най-широко разпознаваемите елементи на нематериалното културно наследство в района са свързани с маслодайната роза и традициите розобер и розоварене, а съвременният синоним на Казанлъшката долина е именно Долина на розите. Публикуваните изследвания върху Розовата долина разглеждат историята, особеностите на казанлъшката маслодайна роза и нейното отглеждане, българското розопроизводство и традиционната култура (Topalov 1978; Zarev 1996, 2018), както и развитието на розопроизводството в страната през различни исторически периоди (Petkov 2023). Навлизането на розата в стопанския живот на населението в Османската империя спомага за ускоряването на стопанския и културния възход на регионите, специализирани в розопроизводство. Развитието на розата се превръща в основен поминък на хората. Същевременно българското розово масло намира приложение във висшата парфюмерия, козметиката, сладкарството и др.

Друг традиционен занаят и поминък в района е лютиерството. В средата на XIX в. се появяват първите инструменти от цигулковото семейство, изработени от български майстори. Същинското си развитие българската лютиерия претърпява в началото на XX в. поради нарасналата потребност от струнни музикални инструменти. Изработените по това време цигулки, виоли и виолончела носят силното влияние на Тиролската и Бохемската лютиерска школи. През 1924 г. е изградена и първата и единствена българска фабрика за струнни музикални инструменти „Кремона“ по проект на архитект Христо Димов.

Стара Загора е традиционно свързан и с биреното производство. През 1902 г. завършилият медицина в Прага д-р Кожухаров основава фабрика „Бъдъщност“. През 1918 г. братя Златеви възстановяват пивоварната фабрика под името „Тракия“ АД, която функционира до 1927 г. През 1954 г. пивоварната индустрия в Стара Загора е възстановена и започва изграждането на новата пивоварна фабрика „Загорка“ (Dimitrova 2012).

Таблица 2. Разпределение на нематериално културно наследство по общини

Община	Национална система „Живи човешки съкровища“	Събития от културния календар на област Стара Загора (2023 г.)
Братя Даскалови	4	4
Гурково	3	3
Гълъбово	2	2
Казанлък	27	31
Мъглиж	16	18
Николаево	16	17
Опан	5	2
Павел баня	8	6
Раднево	7	69
Стара Загора	18	61
Чирпан	9	13
Общ брой	115	226

Източник: Национална система „Живи човешки съкровища“ и културен календар на обл. Стара Загора (2023 г.)

Отделни елементи на културното наследство намират проявление както в местни обичаи и чествания, така и в организирания по-мощен културен събития на национално, регионално и местно ниво, част от културния календар на област Стара Загора. Такива са: Празник на розата в общините Казанлък, Павел баня, Гурково; Тракийски празници в гр. Казанлък; Фестивал на лавандулата (Чирпан); Фестивал на маскарадните игри – Старци в Турия (с. Турия, общ. Павел баня); както и различни фолклорни фестивали в отделните общини, като Национален тракийски фолклорен събор „Богородична стъпка“ (с. Старозагорски бани, общ. Стара Загора), Национален фолклорен фестивал „Янко Петров“ (гр. Гълъбово), Национално надиграване „Тъпан бие, хоро се вие“ (гр. Казанлък), Фолклорен фестивал от „Лазаровден до Гергьовден“ (с. Черганово, общ. Казанлък) и др.

Друг тип утвърдени културни прояви в района са свързани с изкуството и честванията на местните творци. Сред по-значимите са: Музикални празници „Петко Стайно“ в гр. Казанлък; Чудомирови празници в гр. Казанлък и Чудомирови дни в гр. Павел баня и с. Турия; Яворови дни в гр. Чирпан; Чествания на рождението на Гео Милев в гр. Стара Загора и гр. Раднево; Есенни литературни дни и Международен филмов фестивал „Златната липа“ в гр. Ста-

ра Загора и др. Възстановки на исторически събития – шипченските боеве и последната битка на Хаджи Димитър и четата му се провеждат ежегодно в Националния парк „Шипка-Бузлуджа“. През 2024 г. се провежда и първият Фестивал на Античността и Средновековието „От Августа Траяна до Боруи“. Последните 4 години паметникът Бузлуджа и пространството около него се превръщат в сцена на тридневния фестивал Open Buzludzha, който се организира в подкрепа на опазването на монумента и набирането на средства за социализацията му. Едно от най-специфичните традиционни събития в района, без аналог в страната, е т.нар. „Биорали“ с магарешки каручки, провеждано ежегодно в гр. Гурково. За първи път събитието е организирано през 1971 г. Като най-значимо и мащабно събитие не само на регионално, но и на национално ниво се налага Празникът на розата в гр. Казанлък, чието начало е поставено още през 1903 г. (Kitov et al. 2001).

Област Стара Загора може да бъде определена като район, в който съхранените местни обичаи и традиции се превръщат в основа за провеждане на редица събития, насочени към опазването и популяризирането им. Богатият културен календар на областта е свидетелство за припознаване важната роля на културата и изкуството и опитите за поддържане на обществен интерес към тях.

Прегледът на културното наследство отразява разнообразието на културни ценности на територията на цялата област, пресечна точка на епохи и култури. Съхранените различни по вид обекти, традиции, занаяти и провеждани културни прояви са източник на културна памет и ценен ресурс за обществото. Тяхната устойчивост и опазване следва да бъдат основен приоритет на национално и на регионално ниво.

2. Обществена значимост на културното наследство в област Стара Загора

Научните изследвания, свързани с разглежданото наследство, разкриват високо научно познание за района, местата на памет и културните ценности, което е и отправна точка за разглеждане на възможностите за използването им за различни обществени цели. В тази посока са и редица приоритети, заложи в европейските конвенции за културното наследство (Конвенция за защита... 1991; Европейска конвенция... 2004; Рамкова конвенция... 2005; Конвенция за опазване.. 2006). Това насочва към необходимостта от интердисциплинарни изследвания, които да гарантират устойчивото му развитие и възможност да изпълнява различни обществени и социални функции. В този смисъл и засвидетелстваното разнообразие на идентифицираното културно наследство в обл. Стара Загора е предпоставка за анализ на възможностите за използването му в полза на обществото. Конкретни ползи могат да бъдат изведени чрез анализ и оценка на: неговата научна и културна стойност, на потен-

циала му като ресурс за културен туризъм и за устойчиво градско развитие, на образователната му значимост и ролята и значението му за местната общност.

2.1. Научна стойност

Идентифицираните регионални културни ценности са интересно и богато поле за научноизследователска дейност и за широк кръг от проучвания, извор на нови знания. Изучаването на културните ценности, на историческите събития и местни традиции дава възможност за непрекъснато натрупване и обогатяване на познанието за историята и културата на района и отделните населени места. Проучените обекти са от важно значение и за допълване на общата картина в страната по отношение на история, археология, етнология, култура. С резултатите от научноизследователската дейност е свързано и достоверното представяне на културното наследство пред обществото.

Поддържането на изследователския интерес и продължаващите научни проучвания са в основата на трупането на нови данни и факти и разширяването на разбирането за унаследената култура и местното историческо и културно развитие. Ежегодните разкопки (редовни и спасителни) на територията на гр. Стара Загора, край гр. Чирпан, на крепостта Асара до гр. Николаево, на крепостта Бузово кале до с. Бузовград и др. са добър пример за продължаваща научна дейност, която е с огромен принос към непрекъснатото увеличаване на научната информация (Kamisheva, Atanasov 2021; Kamisheva, Martinova 2022; Rabovyanov, Doychev 2021). Новите открития не само обогатяват фондовете на музеите, разширяват контекста на научното познание, но предизвикват и широк обществен интерес, който може да оказва положително влияние върху местните общности и социално-икономическото развитие. Чрез тях се създават нови културни центрове и туристически дестинации.

2.2. Културна стойност

Високо оценена е и културната стойност на обектите в района. За това свидетелства мястото, което отделни културни ценности намират в листи и списъци на обекти със световно, национално и местно значение. В списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО за България от областта е включена Казанлъшката гробница, вписана в листата през 1979 г. Място в списъка „Живите човешки съкровища“ на ЮНЕСКО през 2014 г. намира хлебарят от Стара Загора Богдан Богданов. Признанието му е свързано с проучване, което установява, че той пече най-чистия хляб по възстановена от него стара традиция, и с ролята му да съхранява българските традиции. В списъка на недвижимите културни ценности с категория „национално значение“ от областта са включени общо 90 обекта. Броят и разнообразието на обектите в този списък свидетелстват за значимостта на ресурса, с който областта разполага (Stefanova 2023a).

Високата стойност на културните ценности в района се определя и от зна-

чението, което имат за обществото и местното развитие. Те допринасят за създаване на чувство за принадлежност, оформяне на културна идентичност и на бранд идентичност. По такъв начин районът на гр. Казанлък, наложил се през годините като Долина на розите и на тракийските царе, се превръща в разпознаваема туристическа дестинация, асоциирана с характерните за района розопроизводство и тракийска култура. През годините не спират и усилията на местната администрация и културни институции за популяризиране на това наследство, превърнало се в символ на общината. Привличането и задържането на обществен интерес към него е свързано и с провеждането на тематичните събития Празник на розата и Празници в Долината на тракийските царе. За поддържане на фокуса върху тракийската култура допринася и откриването на новата атракция археокомплекс „В света на траките“. Подобна тенденция се наблюдава и при други градове и населени места в областта, при които вече има утвърдена подобна връзка с културата и културното наследство. Благодарение на нея отделните населени места са широко разпознаваеми със своите творци (Стара Загора – град на поетите, Чирпан – градът на П. К. Яворов), традиции (Павел баня – кукери в с. Турия, гр. Гурково – биорали с магарета) или се правят опити в тази посока чрез развиване и налагане на културни събития (Чирпан – Фестивал на лавандулата). Паметниците на културата са и мост между обществото, отминалите събития, историческите и обществено значимите личности, като носят и познание за тях.

2.3. Културното наследство – ресурс за културен туризъм

Изключително разнообразното културно наследство на областта е важен ресурс и за културен туризъм, който предизвиква голям туристически интерес. Това го прави значимо и за местните общности в региона. Свидетелство за важната му роля за района е фактът, че по брой посещения на музеите за 2023 г. (293 900) областта се нарежда на 5-о място в страната след областите София-град (883 580), Пловдив (480 413), Велико Търново (466 674) и Габрово (338 140). С интереса към културните ценности и възможностите, които те предоставят за развитие на туризъм, е свързана и наблюдаваната тенденция за увеличаване на туристическите обекти на културното наследство през годините (Stefanova 2023b).

С археологическите ценности са свързани редица проекти за реставрация, консервация и социализация, с реализирането на които се изграждат и основни обекти за туристически посещения. Началото е положено още с откриването на Казанлъшката гробница и отварянето на нейно копие за туристи (1974 г.), което днес е един от най-посещаваните обекти в района. Интересът към тракийската култура и разкритията на екипа на д-р Китов са последвани от социализация на още тракийски подмогилни паметници, като 5 от тях в района на гр. Шипка са отворени за посещения. По този начин е обособена и туристическа дестинация Долината на тракийските царе, една от туристическите емблеми на гр. Казанлък. Други археологически обекти в района, при които

са предприемани дейности за социализация, са тракийски мегалит, крепост и ранновизантийска църква в района на с. Бузовград и две крепости в района на гр. Крън. По този начин е разширен периметърът на туристическата археологическа зона около Казанлък. Стара Загора също привлича интерес с експонирани значими археологически структури от различни периоди, между които праисторически неолитни жилища, отделни структури от античния град Августа Траяна, религиозни практики от няколко епохи в Музея на религиите.

От важно значение за района е потенциалът за бъдещо експониране на нови археологически обекти. Той може да бъде използван от отделните общини с фокус върху някои видими и достъпни за посещения обекти без осъществени дейности за социализиране към момента. Подобни примери са: римски терми в с. Старозагорски бани, римска вила при яз. „Чаталка“ (Старозагорско), крепост Карасура (общ. Чирпан), късноантична баня в м. Дюлевец при гр. Гурково, крепост Асара при гр. Николаево, както и тракийската гробница в Момина могила при с. Братя Даскалови, която въпреки реализирания проект за експониране не е пригодена за туристически посещения. Липсват ясно обособен подход към нея, туристическа инфраструктура и информация. В допълнение към автентичното археологическо наследство се създават и нови атракции, основани на археологическото наследство, чрез които да се поддържа интересът и да се създават нови преживявания. Подобни атракции са Археологическият парк в гр. Раднево и откритият тази година до гр. Шипка археокомплекс „В света на траките“. Социализацията на обектите и създаването на туристически обекти са свързани с осигуряване на финансиране за експониране, но и последваща поддръжка, което е сериозно предизвикателство след приключване на проектите, особено за обекти със свободен достъп.

Друг важен културен и туристически ресурс за района са къщите – архитектурни паметници на културата. Превръщането им в къщи музеи дава възможност посетителите да станат съпричастни и да се докоснат до живота и творчеството на местните творци. Такива са: Къща музей „Гео Милев“ в Стара Загора, Къща музей „П. К. Яворов“ в Чирпан, Дом „Петко Стайнов“ и Къща музей „Ненко Балкански“ в Казанлък, родната къща на Чудомир в с. Турия. Наложена практика за провеждане на организирани културни събития в къщите допринася за тяхното популяризиране, привличане на туристи и развиване на културната дейност в града. Чрез архитектурните паметници, които функционират като етнографски комплекси – Етнографски комплекс „Кулата“ в Казанлък, Чирпанлиевата къща в с. Шипка, Къща музей „Градски бит XIX в.“ в Стара Загора, Етнографска къща музей в с. Спасово, общ. Чирпан, са пресъздадени традиционната архитектура, бит и поминък на района.

Паметникът на свободата на вр. Шипка, издигнат като място на почит, се превръща в символ не само за района, но и за страната.

Друг паметник, който е с голямо значение и потенциал за областта, е Бузлуджа. Макар издигнат с партийна цел, днес той е една от най-популярните забележителности, която предизвиква огромен международен интерес. Темата за дисонантното културно наследство, опазването и консервацията на паметника Бузлуджа и ролята му за културния туризъм в района и страната става все по-актуална (Maclaren, Karkut, Mihelic 2023; Vasileva 2023; Kaleva 2023). В тази връзка са и опитите за социализацията му през последните години. Дейностите на фондация „Проект Бузлуджа“, която стои зад този проект, са насочени към неговата реставрация, съхранение, отваряне за посетители и превръщането му в пространство за изкуство и култура (Momcheva, Ivanova 2023). Постигането на тази цел обаче е свързано с преодоляване на редица предизвикателства, свързани с необходимостта от решаване на множество административни въпроси на национално, регионално и общинско ниво. Сред тях на първо място е казусът със собствеността и стопанисването на обекта. Интересът към монумента се потвърждава от инициирания и проведен от общ. Казанлък през 2024 г. референдум за получаване право на собственост върху него за 10-годишен период, както и заявените намерения от страна на областния управител на Стара Загора за решаване на въпросите, свързани със собствеността на земята, върху която се намира обектът.

Културното наследство на района е значимо и като предпоставка за емоционална ангажираност на неговите потребители. Това са, от една страна, местните общности, а от друга – привлечените от наследството туристи. Местните са ангажирани чрез личното си участие в презентирането му чрез организиране на различни прояви. Провежданите традиционни фестивали, празници и фолклорни събори се превръщат във важна среда за презентиране на живите наследства и тяхното съпреживяване. Те се утвърждават като възможност и за активно участие на местните общности в пресъздаването на техния традиционен фолклор, обичаи, занаяти, традиционни производства, поминък. Въвличането им в тези културни събития ги прави съпричастни към представянето и потребяването на културното наследство (Rashkova 2022). Подобни практики се наблюдават при провеждането на ритуала розобер в рамките на Празника на розата, където читалищни състави от няколко села в община Казанлък – с. Ясеново, с. Кънчево, с. Розово, с. Черганово и др., са ангажирани с пресъздаване на традицията. Читалищни състави от цялата област са участници и в различни фолклорни фестивали – в с. Черганово, в с. Старозагорски бани и др., където представят както песни и танци, така и традиционни обичаи и местни поминъци. По този начин местните общности играят важна роля за съхраняването и популяризирането на местните традиции, като ги поддържат живи (Vokova 2022).

От друга страна, туристите, привлечени от културни събития, свързани с нематериалното наследство, получават възможност да се докоснат до непо-

знати за тях местни традиции и обичаи и да ги съпреживеят с местната общност. Пример за това е представянето на ритуала розобер, където многобройните гости могат да берат рози, да се хванат на празничното хоро, да опитат розово сладко и др. По подобен начин ежегодно организирани исторически възстановки на шипченските боеве на Паметника на свободата не само поддържат паметта за историческите събития, но дават възможност на зрителите да ги съпреживеят и да се потопят в духа на епохата. Фестивалът на Античността и Средновековието в Стара Загора пресъздава съответните епохи чрез различни демонстрации от реконструктори, в част от които зрителите могат да се превърнат в преки участници. Активно се търси участието и на посетителите на Buzludzha open festival, като по този начин се насърчава тяхната съпричастност към проблемите, свързани с дисонантното културно наследство, и по-конкретно с каузата за социализацията и отварянето на паметника за туристически посещения.

Културното наследство е ценен ресурс и за създаване на културни пейзажи, които се превръщат в истории, разкази, събития, в резултат – туристически маршрути и продукти. Създадените туристически продукти и маршрути могат да бъдат както тематични – исторически, археологически, архитектурни, фестивални, на изкуствата и др., така и да съчетават материални и нематериални елементи на културното наследство. В тях могат да бъдат включени както известни обекти, така и по-малко познати. Това ще спомогне за тяхното популяризиране и разширяването на обхвата на предлагане на културните забележителности, което да удължи и разнообрази престоя на посетителите.

Важна връзка между обществото и културното наследство са музеите в областта. Те имат голяма роля по отношение на презентирането и популяризирането на културното наследство. Освен експониране на артефакти и създаване на експозиции в обособени пространства РИМ – Стара Загора, ИМ „Искра“ – Казанлък, Археологически музей „Марица-Изток“, музей „Литературна Стара Загора“ са социално и обществено ангажирани в организиране на множество културни прояви. Те са свързани с представяне на историята и културата с насоченост към различни социални групи. Като индикация за положителната роля и ефективността на музеите в популяризиране на културното наследство може се отчете нарастването на броя на посетителите им, за което свидетелстват обобщените данни на НСИ за последните 4 години. Наблюдава се ясна тенденция за ръст в посещенията на музеите в областта с 56,91% (2023) спрямо 2020 г. (данни НСИ).

2.4. Културното наследство – ресурс за устойчиво градско развитие

Обектите на културното наследство, в т.ч. архитектурни, археологически и паркове, имат естествено присъствие в градското пространство. Те са важна част от облика и духа му, като придават специфична атмосфера и разказват истории, а сливането им с ежедневието на местното население оказва влияние върху живата град-

ска среда. Културните ценности се превръщат и във все по-важна част от плановете и програмите за интегрирано устойчиво развитие на градовете (Krystev 2019).

Експонираните и социализирани археологически обекти със свободен достъп са свидетелство за значението на археологическото наследство като обект на интерес и познание, което намира своето място в обособени пространства и се превръща в атрактивна зона от градската среда. Подобен тип обекти са Античният форумен комплекс на Августа Траяна и късноантичната обществена сграда, експонирана в сутерена на пощата в Стара Загора. Античният форумен комплекс е значим за града и като място за провеждане на редица културни събития, в т.ч. представления на Старозагорската опера, музикални фестивали, антични и средновековни възстановки и др. Тава допринася за адаптацията на археологическия комплекс в съвременната културна среда и естественото му интегриране в градската среда като социално пространство с обществени функции.

Архитектурните паметници с местно значение, сред които къщи и сгради с различни функции, са друг тип обекти, които присъстват естествено в градската среда и чийто облик въздейства върху степента на нейната атрактивност. Тя се повишава при наличие на дейности за тяхната реставрация и при поддържане на доброто им състояние. Добри примери са реставрираната през 2022 г. сграда на действащите минерални бани в с. Ягода, Вила „Роза“ в Казанлък и др. Повечето сгради и къщи паметници на културата с местно значение като обекти частна собственост са видими на място, но не могат да бъдат посещавани, като в момента част от тях са място за развитие на различни частни и стопански дейности. Къщата на арх. Хр. Димов в Стара Загора е пример за паметник на културата, който заема важно място в културния живот в града. Благодарение на сдружение за съвременно изкуство и култура „Различният поглед“, което стопанисва къщата от 2012 г., тя се превръща в пространство за прояви, свързани с изкуство, наука, детски и младежки занимания.

Всички тези обекти, намиращи се в градска среда, като места на памет, предоставят възможност за включването им различни тематични градски турове, което е още една възможност за привличане на обществен интерес и за културно обогатяване. Подобни тематични турове се организират от ТИЦ – Стара Загора, като обиколките им включват къщи на поети и знатни фамилии от града, стари сгради, археологически останки от археологическия резерват „Августа Траяна – Верея – Стара Загора“, парк „Аязмото“ и др.

Поддържането на доброто състояние на паметниците на културата, както и на парковете спомага и за подобряване облика на градската среда, което я прави по-приятно място за живот и отдих. В тази връзка се наблюдава необходимост от по-ефективни мерки за поддържане на голяма част от сградите, обявени за културни ценности, част от които са занемарени или в разруха. Предизвикателствата в този случай са свързани както с осигуряване на необходимото финансиране, така и със собствеността на имотите.

2.5. Образователна значимост на културното наследство

Широкият обхват на културното наследство в обл. Стара Загора и социалните и икономически възможности, които разкрива за региона, превръща неговото изучаване в актуален въпрос на образованието и обучението. Подкрепата за образованието в областта на културното наследство е заложена и в Европейската рамка за действия в областта на културното наследство (2019). Изучаването му дава широки знания за историята, археологията, етнологията (традиции и занаяти), архитектурата, изкуството. Придобиването на знания и компетенции в областта на културното наследство и културния туризъм, вкл. и чрез обучение през целия живот, е от важно значение и от гледна точка на подготовката на кадри, които да намерят професионална реализация в тази сфера. То е и средство за възпитаване и поддържане на чувство на национална идентичност, принадлежност, родолюбие и гордост у учащите, което е предпоставка и за осъзнаване на необходимостта от неговото съхранение и опазване. Това се внушава особено силно и чрез някои конкретни исторически обекти и места на памет, превърнали се в символи за района, каквито са Националният парк „Шипка-Бузлуджа“ и по-конкретно Паметникът на свободата на връх Шипка, Паметникът на бранителите в Стара Загора и др. Музеите имат важна роля в неформалното образование чрез музейно-образователните програми, които развиват. В РИМ – Стара Загора, се организират тематични беседи, художествени ателиета и демонстрации, свързани с различни исторически периоди и музейните експозиции. Важна част от програмата на различни културни събития, в т.ч. Празника на розата, Празниците в Долината на тракийските царе, Фолклорния фестивал в с. Старозагорски бани, Фестивала на Античността и Средновековието в Стара Загора и др., са и тематичните ателиета за деца, свързани с културното наследство.

2.6. Културното наследство и ползите за местната общност

Културното наследство, като ресурс за културен туризъм и възможност за подобряване на средата и човешкия живот, е от изключителна значимост за местната общност като заинтересована страна. Общността може да се изявява в различни роли по отношение на културното наследство – на негов грижовен стопанин пазител, посланик, популяризатор, интерпретатор, валоризатор. Ето защо връзката на местната общност с културното наследство спомага за създаване на места, където хората да изпитват удовлетворение от възможността да се докоснат и съпреживеят отминали епохи, събития, традиции и ритуали. Културното наследство носи престиж за района, като го прави и значително по-разпознаваем. В същото време, интересът, който наследството предизвиква, и привличането на все повече посетители стимулират местния бизнес и развитието на регионален туризъм. Това носи и икономически ползи за общността, свързани и с осъществяването на съпътстващи дейности – туристически, транспортни услуги, изхранване, продажба на сувенири, местни

продукти и др. Наблюдават се редица примери за обвързване и ангажираност на местния частен бизнес с културното наследство. Етнографският комплекс „Дамасцена“ и розоварната „Еньо Бончев“ участват активно в презентирането на традициите на розопроизводството и розоваренето. Те съвместяват дейността си на производители на етерични масла и козметика с организиране на турове в розоварните и различни културни събития, които обогатяват културната програма на Празника на розата в Казанлък. Във винарското имение „Мидалидаре Естейт“ в с. Могилово, като част от предлагания винен тур е представена етнографска колекция, предоставена от РИМ – Стара Загора. Чрез нея посетителите могат да добият представа за коларството, винарството, бчварството и бита на хората от региона в миналото. В обособения музей на бирата в пивоварната фабрика „Загорка“ в Стара Загора са изложени разнообразни автентични експонати, проследяващи историята на производството на пивото. Във фабриката за струнни инструменти „Кремона“ в Казанлък също е организирана малка експозиция, която представя историята на създаването ѝ и развитието на лютиерството в града.

Трайно наложилите се практики в туризма, активността и съдействието на местните администрации за проучвания и разкриване на нови културни ценности, експониране и социализация на нови обекти, откриване на нови атракции и организиране на културни събития, наред с големия потенциал, с който областта разполага, са предпоставки за дългосрочни социално-икономически ползи за местните общности. По този начин културното наследство се утвърждава като стратегически ресурс за развитие на общините и областта при осъзнаване и изпълняване на отговорностите за опазването и управлението му от страна на всички заинтересовани страни.

Съществува обаче и риск от нереализирани обществени и социално-икономически ползи при недобро управление на културното наследство, който трябва да бъде отчетен. Прегледът на идентифицираното наследство в областта и анализът на основните му обществени и социални функции към момента свидетелстват за известен дисбаланс при използването на културните ценности и усвояване на потенциала им. Основните места, в които се наблюдават добри практики в използването на културните ресурси, са община Казанлък и град Стара Загора. Там е основната концентрация на социализирани обекти и провеждани културни събития с по-голяма обществена значимост, което ги прави основни и традиционни туристически притегателни центрове в областта. С изключение на единични обекти или отделни културни прояви, които имат по-голяма известност, културното наследство в останалите общини остава по-скоро непопулярно. Това е предпоставка за концентрация на туристическото натоварване на определени малки територии. Очертава се необходимост от прилагането на интегриран подход при разработване, представяне и туристическо предлагане на обектите на културното наследство на регионал-

но ниво, който да включва всички общини. Това е свързано в много голяма степен с опазването и грижата за културните ценности от гледна точка както на физическо съхранение, така и на максимално запазване на автентичността им при реализиране на добро управление, което да гарантира устойчивост в усвояването на културното наследство и обществените ползи, които то носи.

Заклучение

Културното наследство на област Стара Загора е отражение на културното многообразие, на достиженията на древните общества, населявали територията на района, на важни исторически събития, белязали тези земи, на изкуството и културата, завещани от местните творци, на местни традиции и фолклор. В този аспект то е ценен и значим актив за обществото, който благодарение и на своето богатство може да служи за различни цели и да носи обществени, социални и икономически ползи.

Изпълнението на обществените му функции до голяма степен зависи от неговото опазване, социализация, популяризиране и устойчиво управление. Опазването и съхраняването на културното наследство е сериозно предизвикателство пред отговорните институции в областта. Свързано е, от една страна, с физическата защита и поддържането на добро състояние на културните ценности, а от друга – със съхраняването на културната памет и местните традиции. То изисква отговорна и последователна регионална политика, както и местна инициатива.

Социализацията на културните ценности, свързана с осигуряване на обществен достъп до тях, е зависима до голяма степен от възможностите за финансиране, капацитета на отговорните за това институции и местни власти, осъзнаването на ролята им в този процес и тяхната активна дейност. От изключително значение при социализацията на обектите е съблюдаването на автентичността при експонирането им, тяхната поддръжка и изграждането на разказа за тях.

За популяризирането на местното културно наследство от съществено значение са атрактивното му презентирание и реклама, чрез които да достига до все повече хора с различни интереси. За целта следва да се приложи и все по-активно използване на модерните технологии за дигитално представяне и споделяне на културните ценности и в онлайн пространството в широк туристически, образователен и научноизследователски контекст. От друга страна, интегрираният подход при представянето на наследството на областта дава възможност за по-пълното му разкриване и създаване на разнообразни тематични културно-туристически продукти. В този смисъл, управлението на регионалното културно наследство трябва да бъде насочено към постигане на максимално рационален и балансиран вариант за съхранение, презентирание и популяризиране чрез използването на различни инструмен-

ти. На регионално ниво от изключително важно значение са устойчивите взаимодействия в отношенията наследство, местна общност и институции, вкл. и научни.

Благодарности и финансиране

Това проучване е финансирано по изследователски проект „Разработване на модел за интегрирано дигитално представяне на културното наследство (на примера на област Стара Загора)“ на Фонд „Научни изследвания“, договор № КП-06-М65/3 от 16.12.2022.

ЛИТЕРАТУРА

- АЗИНЯН, Б., 2022. *Строи се монумент*. [Фотоалбум]. Фондация Артин Азинян, Казанлък, ISBN 978-619-188-856-6.
- АНДРЕЕВА, Д., 2009. *Казанлък – осем хиляди години древна история*. София: Борина, ISBN 978-954-500-206-9.
- АНТОНОВА-ТОНЧЕВА, Р., 2023. Стара Загора от Освобождението до 9 септември 1944 г. *История на Стара Загора*, Т. 2, с. 215 – 240. ISBN 978-619-00-1631-1.
- БОРИСОВ, Б., 1991. Средновековното селище и некрополи край с. Знаменосец. *Марица-изток. Археологически проучвания*, Т. 1, с. 205 – 305.
- БОКОВА, И., 2022. Културните наследства – между познание, съпреживяване и местно развитие. *Културни ресурси, валоризиране на наследства и местно развитие*, с. 6 – 42. ISBN 978-954-8458-56-6.
- ДИМИТРОВА, С., 2012. *110 години Загорка. История на пивоварна „Загорка“*, София: 24 квадрата, ISBN 978-954-92770-7-4.
- ДИМИТРОВА, С., МАРИНОВА С., 2022. *Мозайка от миналото на Стара Загора*. Стара Загора: Инфоз. ISBN 978-619-90597-6-0.
- ЕВРОПЕЙСКА КОМИСИЯ. 2019. Европейската рамка за действия в областта на културното наследство. Наличен на: <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f1-11e9-9f05-01aa75ed71a1> [преглед на 10.01.2025].
- ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ за опазване на археологическото наследство. Ла Валета, 1992. Обн., ДВ, бр. 70 от 10.08.2004.
- ЕКИМОВА-МЕЛНИШКА, М., ГЕРОВ, А., 2018. *Къщите още говорят*. София: НБУ. ISBN 978-619-233-036-1.
- ЕКИМОВА-МЕЛНИШКА, М., ГЕРОВ, А., 2019. *Къщите говорят*. София: НБУ. ISBN 978-619-233-050-7.
- ЗАКОН ЗА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО, Обн. ДВ. бр.19 от 13 март 2009 г., изм. ДВ. бр.70 от 20 август 2024 г.

- ЗАРЕВ, К., 1996. *История на българското розопроизводство*. Пловдив: Вион.
- ЗАРЕВ, К., 2018. *Българското розопроизводство и традиционната култура*. ИМ „Искра“ – Казанлък. ISBN 978-954-343-113-7.
- КАЛЧЕВ, П., 2023. Късната праистория и протоистория (VI – I хил. пр. Хр.) на Старозагорско. *История на Стара Загора*, Т. 1, с. 19 – 67. ISBN 978-619-00-1677-9.
- КАМИШЕВА, М., 2019. Археологически проучвания на късноантична сграда в м. Дюлевец в землището на град Гурково. *Археологически открития и разкопки през 2018*, с. 398 – 400. ISSN 1313-0889 (PRINT). ISSN 2603-3658 (ONLINE).
- КАМИШЕВА, М., 2023. Преблестящият град на траянците. *История на Стара Загора*, Т. 1, с. 123 – 252. ISBN 978-619-00-1677-9.
- КАМИШЕВА М., АТАНАСОВ, А., 2021. Археологически проучвания в двора на Второ основно училище „П. Р. Славейков“, Стара Загора. *Археологически открития и разкопки през 2020 г.*, с. 744 – 749.
- КАМИШЕВА М., МАТИНОВА, В., 2022. Археологически проучвания в североизточната част на Археологическия резерват „Августа Траяна – Верее – Стара Загора“. *Археологически открития и разкопки през 2021 г.*, под печат.
- КИТОВ, Г., 2005. *Долината на тракийските владетели*. Варна: Славена. ISBN 954-579-457-7.
- КИТОВ, Г. и др., 2001. *Долината на розите и тракийските владетели*. Пловдив: Вион. ISBN 954-9501-31-0.
- КОНВЕНЦИЯ за защита на архитектурното наследство на Европа. Обн., ДВ, бр. 42 от 28.05.1991 г.
- КОНВЕНЦИЯ за опазване и насърчаване многообразието от форми на културно изразяване, 2006.
- КРЪСТЕВ, М., 2019. Възможности за оценка на културното наследство на София като ресурс за устойчиво градско развитие. *Пространство – Общество – Икономика (Space – Society – Economy)*, №1, с. 303 – 324.
- ЛИСИЦОВ, С., МИЛАНОВА, О., 1989. Предварителен отчет на разкопките на късноантичната и средновековна крепост Хисаря до гр. Николаево, Хасковска област и теренни обхождания в района. *Археологически открития и разкопки през 1988*, с. 129 – 130.
- МУЗЕИ по области. *НСИ*. Наличен на: <https://www.nsi.bg/bg/content/3677/%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B8-%D0%BF%D0%BE-%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8> [преглед на: 10. 01. 2025].

- НИКОЛОВ, Д., 1984. Тракийската вила при Чаталка, Старозагорско. *Разкопки и проучвания*, Т. 11, с. 5 – 73.
- НИКОЛОВ, Д., 1992. Карасура в системата на късноантичните селища в Мизия и Тракия. *85 години Исторически музей – Стара Загора*, с. 89 – 98.
- ПАНАЙОТОВ, И. и др., 1991. Селищна могила Гълъбово – къснохаколитна, ранна и средна бронзова епоха. *Марица-изток. Археологически проучвания*, Т. 1, с. 13 – 204.
- ПЕТКОВ, Р., 2023. Розовомаслената индустрия в България през периода от началото на Голямата депресия до началото на Втората световна война. *История*, Т. 31, № 3, с. 271 –284. ISSN 0861–3710 (Print), 1314–8524 (Online).
- РАБОВЯНОВ, Д.; ДОЙЧЕВ, П., 2021. Археологически разкопки на обект „Късноантична и средновековна крепост Бузово кале“ до с. Бузовград, общ. Казанлък. *Археологически открития и разкопки през 2020 г.*, Т. II, с. 798 – 802. ISSN 1313-0889 (PRINT). ISSN 2603-3658 (ONLINE).
- РАМКОВА КОНВЕНЦИЯ за съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото. Фаро, 2005.
- РАШКОВА, Н., 2022. Фолклорното наследство като локална културна ценност – осъзнаване, представяне, преживяване. *Културни ресурси, валоризиране на наследства и местно развитие*, с. 43 – 73. ISBN 978-954-8458-56-6.
- СТЕФАНОВА, С., 2023. Недвижими културни ценности с национално значение в област Стара Загора – представяне и популяризиране в онлайн пространството. *Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization (KIN Journal)*, vol. 9, no. 1, pp. 62 – 78. ISSN 2367-8038. DOI: <https://doi.org/10.55630/KINJ.2023.090105>
- СЪВЕТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ, 2014. Заключение на Съвета от 21 май 2014 година относно културното наследство като стратегически ресурс за устойчива Европа (2014/С 183/08). Наличен на: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(08\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&from=EN) [преглед 15.01.2025].
- ТОНКОВА, М., 2011. *Трако-римски династичен център в района на Чирпанските възвишения*. София.
- ТОПАЛОВ, В., 1978. *Казанлъшката роза и розопроизводството в България*. Пловдив: Христо Г. Данов.
- ЦАНОВА, Г., ГЕТОВ, Л., 1970. *Тракийската гробница при Казанлък*. София: Български художник.
- ЧИЧИКОВА, М.; ДИМИТРОВ, К., 2016. *Севтополис – градът на Севт III*. Костинброд: Мултипринт. ISBN 978-619-179-066-1.

Acknowledgments & Funding

This study is funded by the Bulgarian National Science Fund, project “Development of a model for integrated digital presentation of cultural heritage (on the example of Stara Zagora district)”, contract № KP-06-M65/3 from 16.12.2022.

REFERENCES

- AZINYAN, B., 2022. *Stroi se monument*. [Fotoalbum]. Fondatsiya Artin Azinyan, Kazanlak [in Bulgarian]. ISBN 978-619-188-856-6.
- ANDREEVA, D., 2009. *Kazanlak – osem hilyadi godini drevna istoriya*. Sofia: Borina [in Bulgarian]. ISBN 978-954-500-206-9.
- ANTOANETA-TONCHEVA, R., 2023. Stara Zagora ot Osvobozhdenieto do 9 septemvri 1944 g. *Istoriya na Stara Zagora*, vol. 2, pp. 215 – 240. ISBN 978-619-00-1631-1.
- BOKOVA, I., 2022. Cultural Heritage: between Awareness, Co-experience and Local Development. *Cultural Resources, Heritage Valorization and Local Development*, pp. 6 – 42. ISBN 978-954-8458-56-6.
- BORISOV, B., 1991. Srednovekovno selishte krai s. Znamenosets. *Maritsa-iztok. Arheologicheski prouchvaniya*, vol. 1, pp. 205 – 305.
- CHICHIKOVA, M.; DIMITROV, K., 2016. *Sevtopolis – gradat na Sevt III*. Kostinbrod: Multiprint. ISBN 978-619-179-066-1.
- CONVENTION on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, 2006.
- COUNCIL OF EU, 2014. Council conclusions of 21 May 2014 on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe (2014/C 183/08). *Official Journal of the European Union*, 14.6.2014. Retrieved September 6, 2019. Available from: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(08\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(08)&from=EN) [viewed 15.01.2025].
- DIMITROVA, S., 2012. *110 godini Zagorka. Istoriya na pivovarna Zagorka*, Sofia: 24 kvadrata [in Bulgarian]. ISBN 978-954-92770-7-4.
- DIMITROVA, S.; MARINOVA, S., 2022. *Mozaika ot minaloto na Stara Zagora*. Stara Zagora: Infoz [in Bulgarian]. ISBN 978-619-90597-6-0.
- EUROPEAN COMMISSION, 2019. Evropeyska ramka za deystvia v oblastta na kulturnoto nasledstvo. Available from: <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f1-11e9-9f05-01aa75ed71a1> [viewed 10.01.2025].
- EKIMOVA-MELNISHKA, M., GEROV, A., 2018. *Kashtite oshte govoryat*. Sofia: NBU [in Bulgarian]. ISBN 978-619-233-036-1.
- EKIMOVA-MELNISHKA, M., GEROV, A., 2019. *Kashtite govoryat*. Sofia: NBU [in Bulgarian]. ISBN 978-619-233-050-7.

- KALCHEV, P., 2023. Kasnata praitoriya I protoistoriya (VI – I hil. pr. Hr.) na Starozagorsko. *Istoriya na Stara Zagora*, vol. 1, pp. 19 – 67. ISBN 978-619-00-1677-9.
- KALEVA, E., 2023. The Undisputed in Disputed Heritage – Tracking, Assessing and Protecting Dissonant Heritage. *Post-war Heritage of Art and Architecture in Central and Eastern Europe. ICOMOS*, pp. 116 – 121. ISBN 978-3-910447-09-7.
- KAMISHEVA, M., 2019. Arheologicheski prouchvaniya na kasnoantichna sgrada v m. Dyulevats v zemlishteto na grad Gurkovo. *Arheologicheski otkritiya I razkopki prez 2018*, pp. 398 – 400. ISSN 1313-0889 (PRINT). ISSN 2603-3658 (ONLINE).
- KAMISHEVA, M., 2023. Preblestiyashtiyat grad na trayantsite. *Istoriya na Stara Zagora*, vol. 1, pp. 123 – 252. ISBN 978-619-00-1677-9.
- KAMISHEVA, M., ATANASOV, A., 2021. Arheologicheski prouchvaniya v dvora na Vtoro osnovno uchilishte “P. R. Slaveikov“, Stara Zagora. *Arheologicheski otkritiya I razkopki prez 2020*, pp. 744 – 749. ISSN 1313-0889 (PRINT). ISSN 2603-3658 (ONLINE).
- KAMISHEVA, M.; MARTINOVA, V., 2022. Arheologicheski prouchvaniya v severoiztochnatachast na Arheologicheskiya rezervat “Avgusta Trayana – Vereya – Stara Zagora“. *Arheologicheski otkritiya I razkopki prez 2021*, In press.
- KITOV, G., 2005. *Dolinata na trakiiskite tsare*. Varna: Slavena [in Bulgarian]. ISBN 954-579-457-7.
- KITOV, G. et al., 2001. *Dolinata na rozite I trakiiskite vladeteli*. Plovdiv: Vlion [in Bulgarian]. ISBN 954-9501-31-0.
- KRASTEV, M., 2019. Vazmozhnosti za otsenka na kulturnoto nasledstvo na Sofia kato resurs za ustoichivo gradsko razvitie. *Space – Society – Economy*, no.1, pp. 303 – 324.
- LISITSOV, S., MILANOVA, O., 1989. Predvariteln otchet na razkopkte na kasnoantichnata I srednovekovna krepost Hisarya do gr. Nikolaevo, Haskovska oblast I terenni obhazhdaniya v rayona. *Arheologicheski otkritiya I razkopki prez 1988*, pp. 129 – 130.
- MACLAREN, F.; KARKUT, J.; MIHELIC, S., 2023. Buzludzha Monument Sustainable Cultural Tourism Plan: Acknowledging the Past – Embracing the Future. *Post-war Heritage of Art and Architecture in Central and Eastern Europe. ICOMOS*, pp. 85 – 92. ISBN 978-3-910447-09-7.
- MOMCHEVA, L., IVANOVA, D., 2023. Timeline of the Ongoing Journey to Preserve and Revitalize the Buzludzha Monument. An updated summary report by the Buzludzha Project Foundation. *Post-war Heritage of Art and Architecture in Central and Eastern Europe. ICOMOS*, pp. 23 – 33. ISBN 978-3-910447-09-7.

- MUZEI po oblasti. NSI. Available from: <https://www.nsi.bg> [viewed: 10. 01. 2025].
- NIKOLOV, D., 1984. Trakiiskata vila pri Chatalka, Starozagorsko. *Razkopki I prouchvaniya*, vol. 11, pp. 5 – 73.
- NIKOLOV, D., 1992. Karasura v sistemata na kasnoantichnite selishta v Miziya I Trakiya. *85 godini Istoricheski muzei Stara Zagora*, pp. 89 – 98.
- PANAYOTOV, I. et al., 1991. Selishtna mogila Galabovo – kasnohalkolitna, ranna I sredna bronzova epoha. *Maritsa-iztok. Arheologicheski prouchvaniya*, vol. 1, pp. 13 – 204.
- PETKOV, R., 2023. Rozovomaslenata industriya v Bulgaria prez perioda ot nachaloto na Golyamata depresiya do nachaloto na Vtorata svetovna voyna. *Istoriya–History*, vol. 31, no 3, pp. 271 – 284. ISSN 0861–3710 (Print), 1314–8524 (Online).
- RABOVYANOV, D., DOICHEV, P., 2021. Arheologicheski razkopki na obekt Kasnoantichna I srednovekovna krepost Buzovo kale do s. Buzovgrad, obsht. Kazanlak. *Arheologicheski otkritiya i razkopki prez 2020 g.*, vol. II, pp. 798 – 802. ISSN 1313-0889 (PRINT). ISSN 2603-3658 (ONLINE).
- RASHKOVA, N., 2022. Folklore Heritage as a Local Cultural Asset: Awareness, Presentation, Experience. *Cultural Resources, Heritage Valorization and Local Development*, pp. 43 – 73. ISBN 978-954-8458-56-6.
- STEFANOVA, S., 2023a. Nedvizhimi kulturni tsennosti s natsionalno znachenie v oblast Stara Zagora – predstaviane i populyarizirane v online prostranstvoto. *Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization (KIN Journal)*, vol. 9, no. 1, pp. 62 – 78. ISSN 2367-8038. DOI: <https://doi.org/10.55630/KINJ.2023.090105>
- STEFANOVA, S., 2023b. Socialization of immovable sites of the cultural heritage of Kazanlak Municipality. In: VARADZHAKOVA, D. (Ed.). *Tourism for Sustainable Future. Proceedings of the International Scientific Conference, 18 – 19 May 2023*, pp. 652 – 665. Sofia: Avangard Prima. ISBN: 978–619–23 –887-3.
- STEFANOVA, S., 2024. Conceptual Model for Integrated Digital Presentation of Regional Cultural Heritage (Based on the Example of Stara Zagora District). *Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization (KIN Journal)*, vol. 10, no. 2., pp. 51 – 75. ISSN 2367-8038. DOI: doi.org/10.55630/KINJ.2024.100204
- TONKOVA, M., 2011. *Trako-rimski dinastichen centar v rayona na Chirpanskite vazvisheniya*. Sofia.
- TOPALOV, V., 1978. *Kazanlashkata roza i rozoproizvodstvoto v Bulgaria*. Plovdiv: Hristo G. Danov [in Bulgarian].

- TSANOVA, G., GETOV, L., 1970. *Trakiiskata grobnitsa pri Kazanlak*. Sofia: Balgarski hudozhnik.
- VASILEVA, A., 2023. Contextualising Buzludzha: Dissonance, Rejection and Cultural Appropriation of Bulgarian Post-war Heritage. *Post-war Heritage of Art and Architecture in Central and Eastern Europe*. ICOMOS, pp. 74 – 81. ISBN 978-3-910447-09-7.
- ZAREV, K. 1996. *Istoriya na balgarskoto rozoproizvodstvo*. Plovdiv: Vion [in Bulgarian].
- ZAREV, K., 2018. *Balgarskoto rozoproizvodstvo i traditsionnata kultura*. IM „Iskra“ – Kazanlak. ISBN 978-954-343-113-7.

**ASPECTS OF THE CULTURAL HERITAGE
OF STARA ZAGORA DISTRICT:
DIVERSITY AND SOCIAL SIGNIFICANCE**

✉ **Dr. Stela Stefanova, Assist. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-6264-7139

Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology

Bulgarian Academy of Sciences

Sofia, Bulgaria

E-mail: stella_petrova@abv.bg